

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Viborg by

*fra
middelalder til nytid*

UDSTILLINGEN 9.—16. JULI 1950
VIBORGS GAMLE RÅDHUS

Viborg by

fra

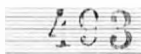
middelalder til nytid

UDSTILLINGEN 9. 16. JULI 1950
VIBORGS GAMLE RÅDHUS

DETTE KATALOG ER TRYKT I 1000 EKSEMPLARER,
HVORAF DETTE ER NR.

Vignetten på titelbladet er en gengivelse af topstykket
på Viborg domkirkes tidligere altertavle fra ca. 1730,
skåret af billedhuggeren J. F. Ehbisch.

INDHOLD

Viborg og historien.....	7
I Breve og protokoller fra og om Viborg	13
II Håndskrevne beretninger om Viborg	33
III Trykte bøger fra og om Viborg	35
IV Kort, prospekter og gamle ting fra Viborg.....	37

I de fleste citater er retskrivningen bragt i overensstemmelse med nutidens regler.

VIBORG OG HISTORIEN

En by er som en levende organisme, der langsomt kan vokse sig stor, men også kan stagnere eller gå tilbage, måske endda dø. Byen Viborg har levet igennem århundreder. Ingen ved hvor længe. Ingen historisk beretning fortæller derom, men endnu før troen på Hvide Krist sejrede i Danmark, søgte Jyllands mennesker til helligdommen på bjergene, til det store vi. Lidt efter lidt voksede der her en by op, og da den nye tro havde sejret, blev byen det kirkelige midtpunkt i Midtjylland, bispesæde for Viborg stift.

Også efter kristendommens sejr søgte folk langvejs fra til Viborg. Som i århundrederne før drøftede man på Viborg landsting landets og rigets vigtige politiske og retslige problemer. Her blev der fældet dom og taget beslutning om nye love. Og når kongen døde, var det på landstingene, den nye konge skulle vælges og kåres. Lige til enevældens indførelse i Danmark blev landets konger kejsret og hyldet på Viborg landsting.

Byen fik derfor en vigtig politisk stilling. Når der blev kæmpet om tronen, var det af betydning at have magten over

den jyske hovedstad. Derfor var der ofte strid om Viborg. Da Svend, Knud og Valdemar i 1150'erne sloges om, hvem der skulle være konge i Danmark, kom det gang på gang til militære sammenstød ved Viborg. Og her samledes i 1522 de jyske herremænd og prælater for at lægge råd op mod den forhadte kong Christian II. I et højtideligt dokument lovede de hinanden at stå sammen. Få måneder senere var kongen i landflygtighed, og den nye konge, Frederik I, kunne drage ind i Viborg som sejrherre. På landstinget blev han hyldet som Danmarks konge, og Christians love blev offentligt brændt.

Disse år var en urolig tid. Reformationens uvejr nåede også til Danmark, og snart kom Viborg-bispen i strid mod vind. Hans Tausen var som munk blevet sendt til den gamle stiftsby, men det varede ikke længe, inden han prædikede imod papismen. Snart havde han samlet en stor skare af begejstrede om sin forkyndelse af evangeliet, og biskop Jørgen Friis, der havde været med i sammensværgelsen imod Christian II, måtte fortrække til Hald, mens borgerne rev de fleste af de 12 sognekirker ned og drev munkene fra deres klostre. Og fra byens trykkeri udsendte mester Wyngarthe-ner den ene bog efter den anden, et virksomt våben i prædikanternes kamp mod den gamle tro.

Tiden efter reformationen og den store borgerkrig, Clementsfejden, blev en fredelig tid. Først i 1600-årene mærkede Danmark atter krigens rædsler og ufred. Kejserens tropper og senere svenskekongens soldater hærgede, plyndre-

de og brandskattede befolkningen, og heller ikke Viborg gik ram forbi. Men også i menneskenes sind var der uro og angst. Heksebålene flammede, og drab hørte til dagens orden. Med enevældens indførelse i 1660 kom der roligere tider. Men for Viborg betød adelens fald en stagnation, der snart blev til nedgang. Før havde mange herremænd haft huse i Viborg, her havde de fejret deres bryllupper og andre store fester, og i domkirken fandt mange deres sidste hvilested. Også efter 1660 kom der mange godsejere på besøg til Viborg, når snapstinget var ringet ind, men de gode tider var uigenkaldeligt forbi. Og da den store katastrofe kom, da en stor del af byens ejendomme i 1726 gik op i luer, kneb det med at få penge til at genopbygge de brændte gårde og huse. Store åbne pladser vidnede om brandens hærgen og borgernes fattigdom. I mere end et århundrede sov byen en fredelig tårnrosesøvn. Stille og rolig var tilværelsen i parykkernes og karossernes tidsalder.

Men endnu engang skulle Viborg blive Nørrejylland politiske midtpunkt. Da provinsialstænderne blev oprettet i 1834, blev Viborg sæde for de nørrejske stænder. Når sessionerne var inde, samlede her de bedste mænd fra hele landsdelen under den store retslærde A. S. Ørsteds ledelse. Det kastede glans over Viborgs navn og gav liv i byen, thi de deputerede tænkte ikke blot på politik, men også på denne verdens goder, og der blev festet bravt under samlingerne.

I marts 1848 var frihedens time inde, alle var grebet af

begejstringen for Danmarks selvstændighed og for den frie forfatning. I Viborg blev der holdt en række store folkemøder, og borgerne væbnede sig til kamp for land og by. Men grundloven betød, at stænderne forsvandt. Viborg måtte atter leve sit liv i ubemærketheden. Den blev nu institutionernes by. Fra gammel tid havde landstinget — fra 1805 overretten — haft sæde her. I 1740 var det nørrejyske tugthus kommet til, og efter 1850 fik en række nye institutioner plads i Viborg, kreditforeningen fra 1851, sindssygehospitalet fra 1877, landsarkivet fra 1890, hedeselskabet fra 1907, og fra 1865 var der kommet fast garnison i byen.

Vel er Viborg ikke mere Jyllands hovedstad, og det blev ikke her, det jyske universitet kom til at ligge. Men den er stadig en levende by med en driftig og dygtig handels- og håndværkerstand. Selvom man ikke glemmer nutiden og dens krav, så lever fortiden dog videre på en egen stærk og betagende måde. Den fremmede, der kommer til Viborg, vil måske synes, at der ikke er noget særligt ved den, den er kun en by som så mange andre provinsbyer i Danmark. Her er ikke som i Ribe de mange skønne renaissancegårde eller som i vore andre stiftsbyer en gammel middelalderlig domkirke. Men med sine gamle bygninger, sine mærkelige gader med de ejendommelige navne, der minder om middelalderens forsvundne kirker, er Viborg for den, der forstår at se, og som kan lytte til fortidens tale, en by, hvor historien ligesom trænger sig ind på en. Der er historisk atmosfære i Viborg.

I 1940 kunne byen højtideligholde 500-årsdagen for den kongelige bekræftelse af dens ældste nu kendte privilegier. Viborg var dengang besat af en fremmed magt, og ingen følte trang til fest. Men i år fejrer Jyllands gamle hovedstad sin historie, sin fortid. Denne udstilling af ting og dokumenter, af bøger og kort fra Viborg i tiden indtil ca. 1870 skulle gerne give byens gæster og dens egne borgere et lille indtryk af, hvordan livet har været levet her igennem århundrederne. Den fortæller ikke blot om de store historiske begivenheder, som har været knyttet til Viborgs navn, men beretter også om menigmands tilværelse i arbejde og i fest, i sorg og i ulykke, i medgang og i modgang.

Johan Hvidtfeldt.

Udstillingen er arrangeret af et udvalg, bestående af landsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, amtslæge *Vilh. Kjær*, snedkermester *Lars Larsen* og revisor *Otto von Spreckelsen*. Endvidere har arkivar *Carl Lindberg Nielsen* deltaget i arbejdet med udtagelse af arkivalier og udarbejdelse af teksten til kataloget.

Hvor intet andet er bemærket, er de i monterne fremlagte arkivalier og manuskripter fra landsarkivet og rigsarkivet. De fleste af bøgerne stammer fra Byhistorisk arkiv, museumsgenstandene, kortene og planerne fra Viborg stiftsmuseum. Hvis sagerne er andetsteds fra, er opbevaringsstedet anført i parentes. Følgende forkortelser er brugt: Kgl. Bibl. = Det kongelige Bibliotek, Nat. Mus. = Nationalmuseet, RA. = Rigsarkivet, LA. = Landsarkivet.

En varm tak bringes de institutioner og enkeltpersoner, der beredvilligt har udlånt arkivalier, manuskripter og kort m. m. til udstillingen. Kun gennem denne hjælp har det været muligt at belyse alle sider af Viborgs historie gennem århundrederne.

I. BREVE OG PROTOKOLLER FRA OG OM VIBORG

MONTRE 1: — 1489.

1. *Blad af en messebog (missale) fra den katolske tid.*

Bladet er brugt som omslag om Viborg landstings dombog B. 1635. Til venstre findes begyndelsen af messen til ære for martyren Nicomedes (d. år 90). I spalten til højre begyndelsen af messen for martyrerne Marcellinus og Petrus (d. 304). Ved det blå bogstav øverst til højre begynder kirkebønnen eller kollekten: »Gud, du som fryder os ved dine salige martyrer Marcellinus' og Petrus' årlige højtid, forund os, beder vi, at vi må opflammes af deres eksempel, over hvis fortjenester vi glæder os«. Det med rødt skrevne kaldes rubrikker (af latinsk ruber = rød) og er liturgiske anvisninger for præsten.

2. *Blad af et breviar fra den katolske tid.*

Kannikers og munkes fornemste opgaver var at frembære messeofret ved kirkens altre (Viborg domkirke havde i det mindste 16 altre) og at synge eller recitere tidebønnerne i koret. Hovedbestanddelen af tidebønnerne er Davids 150 salmer, hvortil slutter sig visse læsestykker, hymner, bibelske lovsange og bønner. Tidebønnerne findes i den præstelige bønnebog breviarret. Som omslag om Hald lensregnskab 1546 er anvendt et blad af et breviar med bønnerne fra adventstiden. I anden spalte fra venstre, hvor man ser et blå og rødt 1, står slutningen af kirkens aftenbøn (completorium): »Vi beder dig, Herre, oplys mørket i vort sind, og bortdriv nådigt hele denne nats baghold fra os. Frels os, almægtige Gud, og forund os det evige lys«. Der er grund til at tro, at breviarret må have tilhørt biskoppen eller en kirke i Viborg.

3. *Abbed Gunner af Øm afgør en strid mellem Viborg domkapitel og Vitskøl kloster om grænsen mellem de to parters besiddelser på Læsø. 1219.*

Omkring år 1200 tilhørte Læsø præsterne ved Viborg domkirke, der under eet kaldtes domkapitlet. Efter at kapitlet havde solgt en fjerde-

del af øen til Vitskøl kloster, opstod der strid om grænserne mellem de to parters besiddelser. Abbed Gunner af Øm, der afgjorde striden, blev i 1222 biskop i Viborg. Man mener, at det er ham, der har skrevet den berømte fortale til Jyske Lov: »Med lov skal land bygges«. Abbedens segl hænger under brevet.

4. *Privilegium for kannikerne i Viborg. 3. septbr. 1250.*

Brodermorderen Abel blev i slutningen af august 1250 hyldet som konge på Viborg landsting. Et par dage efter, d. 3. september 1250, stadfæstede han sin faders og broders privilegium for kannikerne (præsterne) ved Viborg domkirke. I privilegiet blev det fastslået, at deres ejendomme måtte være fritaget for »leding« og andre ydelser til kongen. Kongens segl hænger under brevet. På bagsiden af seglet ses de 3 løver.

5. *Norsk beskyttelsesbrev for Viborg kannikers besiddelser på Læsø. 24. aug. 1293.*

Efter mordet på Erik Glipping i Finderup 1286 søgte de fredløse tilflugt i Norge, hvorfra de hægede på Danmark sammen med den norske konge Erik Præstehader og hans broder hertug Håkon. I 1293 fik kannikerne i Viborg et beskyttelsesbrev for deres besiddelser på Læsø af landets fjende hertug Håkon.

6. *Rådmænd og borgere i Viborg afgiver vidnesbyrd om et udstedt skøde. 4. august 1365.*

På bytinget havde Matheus Kampharth til Andreas Skyth skødet al sin andel i en gård i St. Hans sogn, liggende vest for St. Hans kirkegård.

7. *Landstingsvidne om kongevalg. 17. juli 1423.*

Brevet, der er på plattysk, er udstedt af landsdommeren og en række fremtrædende gejstlige og verdslige herrer, hvoriblandt også »Pether Rike, borgermester to Wibergh unde de gantze menicheyt dar sulues«. De bevidner, at de har været på Viborg landsting, hvor det første valg af ny konge skulle ske. Hvert af de tre gamle lande, Jylland, Skåne og Sjælland, valgte for sig. Det andet kongevalg skulle foregå i Lund og det tredie i Ringsted. — På kong Eriks forespørgsel udtaler de, at siden Christoffer II.s tid var der på tinget ikke valgt andre konger end Valdemar Atterdag, Oluf og Erik af Pommern. Hensigten med tingsvidnet er at godtgøre, at den sonderjyske hertug Valdemar, der regerede i Danmark 1326-30, ikke var konge.

Landstingsvidnet er som andre vigtige dokumenter i datiden skrevet på pergament, og til bekræftelse har udstederne hængt deres segl under. Det røde segl er Ribe bysegl. De følgende store segl er i rækkefølge fra venstre til højre: Viborg, Randers, Ålborg, Århus og Vejle bysegl.

8. *Vidnesbyrd om Viborg domkapitels sækularisation. 24. febr. 1438.*

Fra omkring 1119 til 1440 udgjorde Viborg domkirkes præster, kannikerne eller domkapitlet, et klosterligt samfund, der levede efter den hel-

lige Augustinus' regel, hvis hovedpunkter var: eet hus, eet bord, een sovesal. Efter megen strid, hvorom der haves et vidnesbyrd fra 1438, blev kapitlet endelig sækulariseret eller verdsliggjort i 1440. Fælleslivet blev ophævet, og hver kannik fik for fremtiden sin egen bolig og sin bestemte del af kapitlets gods (et præbende).

9. *Kong Christoffer af Bayerns privilegier for Viborg by. 11. april 1440.*

Det er mærkeligt, at en så betydelig by som Viborg ikke har haft sin egen byret før 1440. Det synes, som om man tidligere har benyttet den slesvigske stadsret, senere måske også den ålborgske, hvoraf størstedelen er optaget i Viborgs byret fra 1440, som iøvrigt efterhånden blev overtaget af en mængde andre norrøjske byer: Varde, Ringkøbing, Kolding, Hjørring, Sæby, Tisted og Holstebro.

Byretten fastslår en række retsregler for livet i byen, fastsætter bøder og andre straffe for lovovertrædelser og bestemmer borgernes rettigheder.

Siden 1440 har konge efter konge, sidst Christian VII, bekræftet disse privilegier, der blev betragtet som byens dyrebareste klenodie.

10. *Kong Hans' og dronning Christines regnskabsbog. 1487.*

Da den unge prins Christian dette år blev hyldet på landstinget i Viborg, blev der betalt »13 mark for et stykke rød klæde, som kom til det omhæng på landstinget i Viborg, der min herres søn var der samtykket samme dag«.

11. *Tingsvidne om Viborg borgeres rettigheder på Vestervig marked. 29. juni 1489.*

Tingsvidnet fastslår, at »Viborgs borgere haver haft fri fred udi Vestervig marked at bygge og stå på udi 80 år og mere«.

MONTRE 2: 1491—1540.

12. *Almuens forpligtelse med hensyn til Danziger-øl. 13. marts 1491.*

Da almuen i Viborg »haver stor brøst og skade af udkommen danst øl« (Danziger-øl), forpligter borgerne sig i forening med borgmestre og råd til for fremtiden hverken at købe, sælge eller drikke Danziger-øl.

13. *Kong Hans' befaling til borgerne i Viborg om hustagene og byens befæstning. 26. oktbr. 1496.*

Kongen befaler, at de borgere, der formår det, skal lade deres huse tække med tegl »eller og i ler«. Borgmestre og råd skal »ingenlunde her

efter tilstede, at anderledes der om sker«, og de skal sørge for istandsættelsen af byens befæstning, dens »porte og planker der om byen, som de er om andre vore købstæder«.

14. *Landstingsvidne om fastsættelse af Viborg bys markeskel. 11. maj 1499.*

Viborg bys markeskel fastsættes af sandemænd fra fire herreder, d.v.s. en slags nævninger, der anvendtes i Jylland i sager angående drab og markeskel.

15. *Kong Hans' forbud mod køb og salg udenfor Viborg bys porte. 28. novbr. 1505.*

Indtil loven om næringsfrihed 1857 var ret til at drive handel næsten helt forbeholdt købstæderne. Kong Hans indskærper 1505 forbudet mod al handel i en omkreds af fire mil omkring Viborg.

16. *Brev om jyske adelsmænds sammensværgelse mod Christian II. 21. decbr. 1522.*

Uviljen mod Christian II.s styre blev efterhånden stærkere og stærkere. Rigets stormænd frygtede kongens vilkårlighed og var bange for Sigbrit Villums. Borgere og bønder stønnede under de store skattebyrder. D. 21. december 1522 samledes i Viborg en række jyske stormænd, især biskopper og rigsråder. De blev enige om at stå sammen mod den forhadte konge og søge at få hans onkel hertug Frederik af Gottorp som konge. I brevet, hvor klagerne over kongen opregnes, forpligter de sammensvorne sig til »under vor ære, liv, hals, gods« at stå last og brast »og aldrig sådant at lide den stund en mand lever udi Danmark, Sverige og Norge«.

Som udstedere anføres 18 stormænd, men af dem har kun ni underskrevet og forsegle, blandt dem Jørgen Friis og Stygge Krumpen, Tyge Krabbe og Mogens Munk. Blandt dem, der ikke skrev under, var der flere af de mænd, som forblev tro mod kongen så længe som muligt, mænd som Mogens Gøye og Ove Bille, to af disse års betydeligste politiske personligheder.

Sammensværgelsesbrevet blev sendt til hertug Frederik, i hvis arkiv det stadig findes. En måneds tid senere udstedtes på landstinget i Viborg et opsigelsesbrev til kongen. Mogens Munk fik det ubehagelige hverv at aflevere det til Christian II. Sagnet fortæller, at han gjorde det på den måde, at han efterlod det i en handske. Dette brev er ikke bevaret.

17. *Brev fra Rasmus Clemitsen til broderen Jørgen Clemitsen. 22. jan. 1523.*

Han fortæller om sammensværgelsen og rejsningen mod Christian II. Da han fornylig kom til Viborg, tvang borgerne ham til at følge med til rådhuset, hvor de ville have sat ham i jern. De sagde, at hvis han

»ikke ville følge dem og leve og dø med dem, da ville de lønne mig af, som de lønnede Hans Tolder«. Brevet er skrevet i Viborg og viser, at man i denne by var en ivrig modstander af Christian II. Det kom på en eller anden måde kongen i hænde, og han tog det med, da han flygtede fra Danmark. Først over 300 år senere kom det atter tilbage til Danmark.

18. *Regnskab over accise af øl og malt. Begyndelsen af 1500-årene.*

Regnskabet er fra den katolske tid og har ikke blot interesse ved at vise, hvor meget øl, der på denne tid blev brygget — og drukket — i Viborg, men giver også navnene på en del viborgborgere. Da det er ordnet efter sogne — der var før reformationen 12 sogne i byen — får man også at vide, hvor i byen de boede. Den fremlagte side indeholder regnskabet for afgifterne af det lille Trinitatis eller St. Drottens sogn.

19. *Frederik I.s brev om hospitalet i Viborg. 29. decbr. 1527.*

Der var mange fattige, syge mennesker i Viborg, som nat og dag måtte ligge på gaden blandt svin og andre uskellige kreaturer. Nogle af byens gilder var nu blevet nedlagt, og i stedet var der blevet stiftet og funderet et hospital. Kongen bekræfter oprettelsen af hospitalet og tillader, at det hus uden for St. Hans kloster i Viborg, som ligger nord for kirkegården og kirken, og som er bestemt til syges ophold, skal opbygges og indrettes til hospital.

20. *Koncept til landstingsvidne om urolighederne på tinget. 21 oktober 1531.*

Det var i disse år ikke blot borgerne i Viborg by, der var urolige og oprørske. Også ude på landet var der gærende uro, og flere gange kom det til meget voldsomme scener på landstinget. Uviljen var især rettet mod landsdommer Mogens Munk, men bagved alle urolighederne stod Christian II og hans udsendte mænd, der hidsede almuen op. Det lykkedes dog rigshovmesteren Mogens Gøye, »kongen i Jylland«, og Jens Hvas at få bragt ro til veje. Landstingsvidnet beretter, hvorledes almuen efter at være udgået af tinget for at rådslå kom tilbage og med en røst svarede, at »de ville gerne være deres herre og konger horig og lydige«. På siden til højre er der gjort optegnelser om dem, »der begyndte dette opløb Mauritii«.

21. *Christian III.s og rigsrådets svar på forslag om ordningen af kirke- og skolevæsenet i Viborg stift. 26. aug. 1540.*

Som svar på et forslag fra biskop Jacob Skjøning om, hvorledes de gejstliges indtægter skulle ordnes efter reformationen, meddeler kongen og rigsrådet, at det meste må vente, til kongen selv kommer til Nørrejylland. Dog bestemmes det, at der skal henlægges et præbende til latin-skolens rektor, mens hørerne skal lønnes med gildegods eller altergods.

22. *Christian III.s brev om anvendelsen af »lyskloven« i Viborg domkirke. 5. april 1547.*

Den store syvarmede lysestage i Viborg domkirke, der kaldes lyskloven, blev skænket 1494 af kanniken Peder Poulsen, der også havde givet domkirken en gård, for hvis indtægter lyskloven skulle forsynes med vokslys. Efter reformationen befalede kongen, at det skulle overvejes, om indtægterne af gården skulle bruges til at holde lys i domkirken eller til anden tjeneste.

23. *Christian III skænker St. Hans kirke ved St. Hans kloster i Viborg til domhus for landstinget. 27. maj 1552.*

I den ældste tid holdtes landstinget under åben himmel. Ifølge Resens atlas fra ca. 1675 var pladsen et sted vest for Gravene og syd for Lille St. Hansgade, lige over for landsarkivet. Senere holdtes landstinget på Gammeltorv uden for domkirken. St. Hans klosterkirke anvendtes til landstinget fra 1552 til ca. 1584. Senere fik landstinget plads i den gamle katolske bispegård, der lå, omtrent hvor det nuværende råd- og tinghus står. Fra 1639 havde tinget lokale i det gamle St. Mariæ kloster, det senere stænderhus, lige nord for domkirken.

24. *Kantor Niels Fris' kannikeresidens udlægges til bisperesidens. 22. jan. 1558.*

Den anden lutherske biskop i Viborg, Kjeld Juul, fik 1558 udlagt kantor Niels Fris' kannikeresidens »liggende østen på domkirkegården ... med den abildgård, som der tilligger, liggende vesten oven for Borgvold«, d.v.s. den nuværende bispegård. Under brevet hænger Viborg domkaptels segl med Guds moders billede.

25. *Viborg landstings ældste justitsprotokol. 1568.*

Landstingets ældste justitsprotokoller er næsten ulæselige. Tilførlerne er meget kortfattede, nærmest i telegramstil. Til venstre findes en retssag mellem Ove Skeel og Jens Mogensen. I randen står navnene på landsdommerne A[xel] Juul og P[alle] Juul og landstingshørerer og skriveren G[unde] Skriver. På protokollens sidste blad, siden til højre, har skriveren på latin skrevet Simeons lovsang: Nunc dimittis (Nu lade du din tjener fare i fred etc., Lukas 2,29 f.).

26. *Kongebrev om Christian IV.s hyldning i Viborg. 16. jan. 1584.*

Kongen har »til den plads, hvor samme forsamling og hyldning bedst kunne ske, for bekvem anset den kirkegård der udi byen, som kaldes Sankt Hans kirkegård og det tårn på står, udi hvilken eders bys stormklokke nu er hængende, og derfor vil have samme tårn på forskrevne kirkegård så og hvis huse, som der på er bygget, afskaffet og forskrevne

plads ryddeliggjort«. Pladsen hedder nu Nytorv, som det senere er bemærket i randen til venstre.

27. *Frederik II.s skrivekalender. 1584.*

Kongen kom til Viborg den 13. juni.

Under 16. juni hedder det: »I dag blev min søn hyldet i Jesu navn. Samme dag havde jeg alt rådet til gæst«. Den følgende dag »havde jeg alle adel og fruentimmere til gæst«, og d. 18. var det adelen, der havde kongen »til gæst«. Kongen har sikkert trængt til at hvile ud, da han d. 19. endelig kunne drage til Skanderborg.

28. *Eske Brocks dagbog. 1604.*

Eske Brock kom som de fleste jyske adelsmænd tit til Viborg, om ikke andet så til snapsting. Han var der også i 1604, fra d. 14.—24. januar. I dagbogen berettes: »drak med Preben (Gyldenstjerne) og Oluf Rosenspar et rus. Den 20. drak med Oluf Rosenspar udi hans logement et rus«. Særlige tegn i dagbogen angiver rusens størrelse.

29. *Christian IV.s brev om hans søns hylding i Viborg. 3. jan. 1610.*

Kongebrev om, at Christian IV har i sinde at lade sin søn Christian »hylde af alle vore undersåtter her udi riget, udi ethvert land udi sær«, for Nørrejyllands vedkommende i Viborg d. 11. maj 1610.

30. *Landsretsdom over Kirsten Nielsdatter Snedkers for trolddom. 29. aug. 1618.*

Kirsten Nielsdatter Snedkers i Viborg havde lovet Birte Christensdatter »en djævels færd«. Da »kom der nogen kold tingest ind af hendes mund, og så blev hun straks syg«. Kirsten blev derfor dømt for trolddom og er sikkert blevet brændt.

31. *»Fortegnelse på borgerskabet udi Viborg, som . . . er takseret for deres gevær at holde færdige.« 25. febr. 1624.*

Først opføres de borgere, som har harnisk og spyd, derefter kommer de, der kun har slagsværd, så hageskytterne og til slut de, der er bevæbnet med hellebarder. Ialt blev 278 personer mønstret.

MONTRE 4: 1639—56.

32. *Fortegnelse over, hvad der på snapstingsmarkedet 1639 blev indsamlet til de fattige i Viborg.*

Fortegnelsen omfatter 50 adelspersoner, som ialt gav 285 daler, mens der af præster, fogeder, skrivere og købmænd blev indsamlet 44 daler.

33. *Claus Christensen, borger i Viborg, skriver til kongen ang. sit lejermål. 7. jan. 1640.*

Han havde forset sig med sin fæstemø. »Formedelst den lange ophold, mig blev gjort med brylluppet og vor daglige omgængelse, har vi af kød og blods skrøbelighed falden, så hun er kommet noget for tidlig«. De skal nu stå åbenbar skrifte og udstå kirkens disciplin, men han beder om, at de må slippe derfor, og at kongen vil tilgive dem forseelsen. De fik tilgivelsen — for 200 rdl.

34. *Antegnelse på uordentlighed i Viborg. 1600-årene.*

Myndighederne og kirkens mænd var ikke tilfreds med de moralske forhold i 1600-årenes Viborg. Det var ikke mindst galt med ødselheden. I antegnelsen klages bl. a. over det overmåde store antal faddere, 16, 18 eller 20 personer. Det synes, som om man mere tænker på »stor skænk og fadder gave end gode, gudfrygtige menneskers alvorlige bønner og påkaldelse til Gud allermægtigste«. Ved bryllupper og barselkvinders kirkegang satte man sig »til skænk og drik enten med mjød, brændevin eller øl«, så man ofte kom for sent i kirke.

35. *Den jyske adels anmodning til kongen om registrering og udlevering af adelsbreve i Viborg kapitel. 1. febr. 1641.*

36. *Bilag til kærnerregnskaberne. 1643—1651.*

Bilagene kaster et interessant lys hen over de mere mørke sider af livet i 1600-årenes Viborg. Af nr. 1 fremgår det, at »der sidder syv slemme kvinder i kælder for deres udyds skyld«. Kærneren skal udbetale een slettemark til stadstjeneren for brød og øl til dem. Nr. 2 får kærneren ordre til at udbetale to skilling om dagen til hver af de syv »horer«. Nr. 3 er en udbetalingsordre på betaling til vægteren for den grav, han gravede udenfor St. Mikkels kirkegård »til den kvinde, som blev rettet for hendes barn, hun havde myrdet«. Af nr. 4 fremgår det, at mestermanden havde fået en rigsdaler for at halshugge barnemordersken. Nr. 5 er fire år yngre og angår betaling til tommermanden »for stejlen, som blev gjort til den kvinde, som blev rettet«. Nr. 6 og 7 vedrører udgifter til en tyvekvindes ophold og begravelse. Vægterne kastede hendes grav og bar hende dertil. Nr. 8 og 9 er fra 1649: Mester Jonas får seks mark for Else Grøns, som han strøg til kagen, og mestermandens svend en slettemark »for den ådsel at slæbe til side, som lå så nær i godtfolks syn udi Dumpen med adelvejen«. Nr. 10: Der skal betales tre slettedaler »for Anne Cuortis at kurere og hjælpe af den slemme sygdom, som hun er besat med«. Nr. 11: Lauridtz Kontrafejer skal have betaling »for byens våben, som han har malet og blev overskikket til København«.

37. *Lavsprotokol for smedelavet i Viborg. 1643-1717 (Kall 381.4to).*

1643 blev lavsvedtægterne »samtykket og bevilget«, og man ser lavmestrenes underskrift på vedtagelsen. De fleste har kunnet skrive deres navn, men en del har dog måttet nøjes med at tegne deres initialer (Kgl. Bibl.).

38. *Fortegnelse over, hvad præsten Laurids Nielsen gav til sin salvegarde. 18. febr. 1644.*

Fra 1643—45 var Jylland besat af svenskerne. Til beskyttelse mod udplyndringer kunne man mod betaling få en sikkerhedsvagt, »salvegarde«. Præsten Laurids Nielsen ved Gråbrødre kirke i Viborg har fra 17. til 23. januar 1644 givet sin salvegarde: 1 par støvler, 1 par sporer, 1 par læderbukser samt mad og drikke, hø, havre og halm til hans hest. To kvartermestre fik desuden tilsammen 22 slettedaler.

39. *Domkirkens regnskabsbog. 1633-68.*

Af regnskabet for 1645—46 fremgår det, at i henhold til Christian IV.s forordning, der blev forkyndt fra prædikestolen 2. juli 1646, skulle der ansættes en mand, »som med en lang kæp kunne gå under prædiken og opvække de sovende«. Peder Hansen, calcant, blev ansat som »kiepmand«, og da der var ikke mindre end 13 prædikener i domkirken hver uge, fik han en løn på 10 daler.

40. *Frederik III.s forbud mod, at svin går på gaden eller marken. 29. decbr. 1650.*

Da borgmester og råd i Viborg »lader andrage, dem på deres bys mark stor skade at tilføjes udaf svin, som borgerskabet der sammesteds udi stor mængde holder, med underdanigst begæring, at efterdi så byens og dens indbygges velstand består udi deres avl, sådant herefter måtte forekomme«, udsteder kongen forbud mod, at svin går på gaden eller marken.

41. *Skoleskema fra Viborg katedralskole. 1656.*

Skoleskema for første eller nederste klasse. Kl. 6 var der morgenbøn, og dele af den danske katekismus »fremsiges i kor af alle med lydelig røst«, klokken 12 musik, og kl. 1 »disciplene synger ved begravelser«. Kl. 4 var der aftenbøn, og atter blev dele af den danske katekismus fremsagt i kor.

MONTRE 5: 1658—1726.

42. *Salvegardebrev for Viborg. 25. juli 1658.*

Beskyttelsesbrevet for Viborg, der er affattet på tysk, er fra den anden svenskekrig og er egenhændigt underskrevet af den svenske general Wrangel.

43. *Fortegnelse over, hvad Viborg by skylder borgmester Claus Christensen. 1644-1660.*

Regnskabsoversigten omfatter især udgifter i forbindelse med den fjendtlige besættelse. Under 6. novbr. 1658 hedder det: »Udlagde jeg for

min kvota til den svenske oberstløjtnant Strithorst, da han truede byen med plyndring og brand, penge 7 rdlr.«.

44. *Kongebrev om landstingsret for Viborg. 20. septbr. 1661.*

Fra middelalderen til 1805 var der i købstæderne to domstole, bytinget, beklædt af byfogeden, og rådstueretten, hvor borgmestre og råd dømte. Fra byting og rådstueret kunne der appelleres til landstinget. Men en halv snes byer havde landstingsret, d.v.s. at bytingets domme kunne appelleres til rådstueretten i stedet for til landstinget. Ved yderligere appel gik sagen direkte til højesteret. Viborg fik landstingsret 1661.

45. *Viborg skomagerlavs artikler. Ca. 1665.*

I § 1 hedder det: »Først skal årligen en af mestrene, som vorder tilfalden at være krofader, det bisidde et år og tage til sig en af mestrene at være hans bisidder, sammeledes to af de ældste svende, en for de tyske svende og en for de danske svende«. Krofaderen skulle »herberge« de svende, som kom vandrende til byen.

46. *Protokol for købmandslavet i Viborg. 1622-1719.*

Det opslåede sted viser slutningen af de nye lavsartikler fra 1672 og de mange underskrifter derpå. Som det vil ses, kunne langt de fleste af lavets medlemmer skrive, kun enkelte har måttet nøjes med at tegne deres forbogstaver.

47. *Viborg snedkerlavs protokol 1710.*

Til venstre underskrifter af lavets medlemmer 1710.

48. *Frederik IV bekræfter nogle artikler om det danske skolevæsens indrettelse i Viborg. 11. juli 1721.*

Der skulle efter artiklerne være en dansk skolemester i hvert af byens to sogne. I paragraf otte fastsættes skoletiden til kl. 6—11 og 1—5 om sommeren og kl. 8—11 og 1—4 om vinteren. I den følgende paragraf bestemmes det, at når der ringes tredje gang, skal skolemesteren »med alle sine disciple comparere hver i det sogns kirke, som han hører til, hver prædikensdag«, efter at han først har været samlet med dem i skolen og lovet Gud med sang og bøn.

49. *Biskop Trellunds indberetning til kongen om ildebranden i Viborg. 27. juni 1726.*

Biskoppen oplyser, at i forgårs »ved en ulykkelig ildebrand den største og bedste del af denne bys huse og gårde, ja domkirken og sortebrødrekirke så og bispegården formedelst en forfærdelig storm i få timer er bleven odelagt«. Hele biskoppens bibliotek gik op i luer.

Protokol for købmandslavet i Viborg. 1622-1719. (Montre 5, nr. 46).

MONTRE 6: 1726—1801.

50. *Skrivelse fra bygmester Stallknecht i Altona ang. genopbygningen i Viborg. 9. decembr. 1726.*

Stallknecht havde af kongen fået overdraget at genopbygge de nedbrændte offentlige bygninger. I brevet fortæller han, at han har været i Viborg, men i denne uge vil han rejse tilbage til Altona for at gøre planer og tegninger færdige.

51. *Forordning om at yde hjælp til genopbygningen af Viborg efter den store brand. 15. maj 1727.*

52. *Borgmester Dyssels forslag om oprettelse af et manufakturhus i Viborg. 30. juli 1736.*

Det var Dyssels tanke, at fabrikken også skulle være en slags tvangsarbejdsanstalt for betlere, ligesom man her skulle anbringe »skarns folk, som med ukristelig opførsel og omgængelse udi ægteskab, drikken, banden, sværmen og udi andre måder grovelig henlever«. Da man netop på denne tid arbejdede med tanken om at oprette tugthuse ude i provin-

sen, gav Dyssels forslag stødet til, at det jyske tugthus fik sin plads i den gamle stiftsstad. 1740 kunne man modtage de første syndere.

53. *Instruks for de eligerede borgere i Viborg. 20. juli 1750.*

Til »at deliberere med magistraten om Viborg byes skatter, pålæg og ligninger og at beoagte, at byens indvortes tilstand og velgående vorder conserveret«, udnævnte, »eligerede«, stiftamtmanden i 1747 tolv borgere. Antallet blev senere nedsat til seks, og fra 1781 blev de valgt af borgerne.

54. *Latinsk stilebog fra Viborg katedralskole. 1753.*

Har tilhørt Hans Borch, discipel i 1. klasse. Oversat til dansk lyder begyndelsen af den første stil således: »Menneskenes sysler er forskellige. Nogle bygger og andre river ned, nogle pløjer jorden og andre havets bølger ...«.

55. *Fangeprotokol for Viborg tugthus. 1763-1779.*

Tugthusets beboere var ikke anbragt i enceller. De sov og arbejdede i store fællessale, og både udenfor og indenfor murene var der rig lejlighed til samkvem med andre fanger. Derfor kunne det også hende, at en kvinde fødte et eller flere børn, mens hun var i »huset«. Nr. 644, Mariane Jensdatter, fik to børn, mens hun var der, og nr. 668, Karen Sørensdaughter, satte endda tre børn til verden. Efter at hun havde tilbragt 20 år i tugthuset, lykkedes det hende at undslippe gennem »vandhuset«. Hun var dømt til livsvarig straf for barnefødsel i dølgsmål.

56. *Domsakt, udstedt af Viborg bys politiret. 18. septbr. 1780.*

Ved dommen blev den 20-årige Margrethe dømt til 3 års arbejde i Viborg tugthus for liderlighed og løsagtighed. Hun var for nogle dage siden kommet til Viborg. En nat lå hun »ved en underofficer på Hjultorvet ... samme mand ved hun ikke, hvad hedder, men det var en lav og korpulent mand«. Næste nat lå hun hos en høj soldat og den tredje nat med en af de vagthavende soldater i generalens have.

57. *P. D. Stillings tilbud om at holde klub i den kommende vinter. 8. septbr. 1791.*

Stilling tilbyder ligesom i 1787 at holde klub for et sluttet selskab. Han stiller sin storstue og et kammer ved siden af til rådighed og vil forsyne dem med lys og varme tre gange om ugen fra kl. fem til elleve. Betalingen bliver 1 rdlr. og 2 mark pro persona. Der betales særligt for spillebordet med to lys og et spil nye kort. Klubbens medlemmer kan få varm aftensmad med tre gode retter, dog mindst for 12 personer, endvidere kan der købes smørrebrød, rødvin, rhinskvin, øl, akvavit, fransk brændevin eller pomerans og punch ...

58. *Skrivelse fra tugthusbefange Jens Jørgensen Schmidt til sin kone. 26. marts 1797.*

Schmidt fortæller om livet i »Viborghus«. Han kan efter omstændig-

hederne ikke klage. »Den gode omgang af øvrigheden, som jeg bliver begejstret med, som også din uendelige godhed med ej at lade mig lide nød forsøder meget min skæbne«. Han er blevet skolemester »her i tugthuset« og har fem konfirmander, der skal forberedes.

59. *Viborg bogtrykkeris regnskab 1800-1801.*

En af bogtrykkeriets bedste kunder var trykkeriets egen bestyrer, boghandler Anton Frantz Just, som selv var en stor literatus, der ikke blot skrev digte og prosafortællinger, men også et utal af praktiske bøger, både »Gode Raad til Huusfædre og Huusmodre«, »Anvisning for Kudske« og »Samling af nye Krigssange«. Som det fremgår af regnskabet, gav han i dette år 88 rdlr. for andet oplag af »Haandbog for den læsende Ungdom«, der iøvrigt ialt nåede op på 13 oplag. En betydelig del af trykkeriets indtægter stammede fra Viborg Samleren, der havde 72 abonnenter i selve Viborg by.

MONTRE 7: 1801—ca. 1844.

60. *Pro Memoria fra byfoged T. Wissing ang. borgerskabets eksercits. 25. marts 1801.*

Det er fornødent, at borgerskabet øves i eksercits. Derfor skal kommandersergenterne og korporalerne daglig eksercere med borgerne korporalskabsvis. Viborg første afdeling bestod af ialt ni korporalskaber.

61. *Frederik VI takker Det dramatiske Selskab i Viborg for det patriotiske bidrag på 1580 rdlr. til de krigsfangne i England og deres efterladte. 4. septbr. 1812.*

62. *Indbydelse til gæsteret i gården Hjultorvet nr. 246. 10. april 1823.*

Selvom skrivelsens form er strengt juridisk, lader følgende passus ingen i tvivl om »gæsterettens« formål: »Alle møde til bestemte tid og sted under falsmåls straf. — NB. en flaske rød vin for hvert kvarter over kl. 5«. Da brevet i 1897 blev foræret til Daniel Bruun af en dame, hvis bedstefader var blandt underskriverne, skete det med følgende bemærkning: »Den slags løjer kunne vist ikke let tænkes nu mellem de højere embedsmænd«.

63. *Protokol over hunde i Viborg. 1824-62.*

Der gives ikke blot oplysning om hundenes ejere, men ogsaa om »hundenes art« og deres navne. Pudler synes at have været særlig yndet blandt det viborgske borgerskab. Navnene var vidt forskellige fra dem, der bruges i dag. Carro er det hyppigst forekommende.

64. *Indbydelse til at benytte den nyoprettede sparekasse i Viborg. 20. oktbr. 1828.*

65. *Forhandlingsprotokol for vædekørslerne ved Viborg. 1831-35.*

Til at sørge for det fornødne ved vædekørslerne blev der nedsat en komité, der bestod af 12 fremtrædende mænd med overkammerherre, overstaldmester von Hauch og stiftamtmand grev Ahlefeldt-Laurvig i spidsen. Det første væddeløb fandt sted d. 1. august 1831 og blev vundet af kobbersmedemester Heiberg, der fik førstepremien på 300 rdlr. Hans køretid var 26 minutter og 33 sekunder, et minut hurtigere end nr. to, overauditor Fischer.

66. *To regninger til Det dramatiske selskab. 2. april 1832.*

Regningerne angår udgifter i forbindelse med opførelsen af stykket »Østergade og Vestergade«. Den ene er fra Schjern, der skal have 1 mark og 8 sk. for at have »forfærdiget en næse til kammerjunkeren Flaxthausen«. Dragheims regning er på 5 Mark og 3 sk. for »thevand og tvebakker«, som »de spillende damer« har fået ved prøverne og på spilleaftenen d. 1. april.

67. *Brev fra højesteretsadvokat Peter Salicath til professor Schouw. 30. april 1836.*

I slutningen af brevet udtrykker Salicath håbet om, at »fru præsidentinden« må befinde sig vel i den viborgske luft. Han tør næsten vædde på, hun morer sig bedre der end i Roskilde, »thi jeg antager, at der i Viborg er mere intelligens, tone, gæstfrihed og selskabelighed end i det mere kleinstädterische Roskilde« (Kgl. Bibl.).

68. *Forslag til regulativ for Viborg bys borgerrepræsentanter. 24. novbr. 1837.*

Anordningen af 24. oktober 1837 fastslog, at »udi alle anliggender købstadens ejendomme og indretninger, indtægter og udgifter vedkommende« var borgerrepræsentanternes medvirkning nødvendig. De eligerede borgere udarbejdede derefter et forslag til regulativ for borgerrepræsentanterne. I § 2 hedder det, at det også i fremtiden ville være nok med seks repræsentanter, »da erfaringen har vist, at dette antal er så tilstrækkeligt, at endog de flere repræsentanterne herefter påhvilende pligter ville kunne besørges, uden at disse ubilligen besværes«. I 1839 var der i Viborg 239 vælgere, hvoraf 89 afgav deres stemmer.

69. *Skrivelse fra professor Schouw ang. oprettelse af en læseforening. 31. aug. 1838.*

Professor Schouw, der var præsident for stænderforsamlingen, med-

del, at der var blevet godt 72 rdlr. tilovers af den sum, som de stænderdeputerede i 1836 »sammenskød til at anskaffe Ørsteds marmorbuste«. Det er nu blevet besluttet, at overskuddet skal anvendes til at »begrunde en læseforening for Viborg b s beboere af almueklassen til en vedvarende erindring om den mand, hvis høje værd havde fremkaldt hint sammenskud«. I denne session var summen blevet forhøjet med 85 rdlr., så der nu ialt var 157 rdlr. til rådighed.

70. *Skrivelse fra »ein Schleswig-Holsteiner« til stænderforsamlingen i Viborg.*

De jyske stænderdeputerede havde ivrigt talt danskhedens sag i Sønderjylland. Slesvig-holstenerne tog dette meget ilde op, og anonymt blev der sendt stænderne et eksemplar af visen »Schleswig-Holstein meerumschlungen, deutscher Sitte hohe Wacht«, idet man bad de deputerede synge den i kor, hvorved de bedst ville kunne få et indtryk af den ånd, der gennemtrængte »das Schleswig-Holsteinische Volk«, og samtidig også »sich durch einen Kunstgenuss von Ihren schweren Arbeiten und ihren Sorgen über die gefährdete Staatseinheit und die »statsopløsende Tendentser« erholen«.

MONTRE 8: 1840—69.

71. *Attest ang. optagelse i borgervæbningen i Viborg. 23. juni 1840.*

Stadshauptmand Harder bevidner, at vintapper Nielsen, der agter at vinde borgerskab, har meldt sig hos ham »for at vorde indrulleret under borgergarden«.

72. *Patent, hvorved de Rådgivende Provinsialstænder for Nørrejylland sammenkaldes. 24. juli 1842.*

73. *To viser, afsunget ved P. D. Bruuns 50-årige fødselsdag d. 18. decbr. 1846.*

Visen til højre bærer titlen: »Konernes skål forfattet i en ganske simpel, men ganske ny vise, som synges mod slutningen af måltidet, naar kagen serveres«.

74. *Opråb fra kongen om at danne frivillige bevæbnede korps. 28. marts 1848.*

75. *Løbeseddel fra 1848.*

76. *Henvendelse fra de jyske stænderdeputerede til ministeriet. 23. juni 1848.*

I skrivelsen hedder det, at de deputerede er opfyldt af tanken om de store begivenheder og af tanken »om fyldestgørelsen af den vågnede folkefrihed, tanken om statens ved forræderi, vold og uret truede ære og selvstændighed«. De håber, at regeringens bestræbelser vil være rettede på at bevare den nøjeste forbindelse med Slesvig.

77. *Valget til den grundlovgivende rigsforsamling. 5. okt. 1848.*

Som kandidater til valget, der fandt sted d. 5. oktober 1848, var i Viborg opstillet landsoverretsassessor L. N. Bregendal og gårdejer Niels Jensen Møller. Ved den offentlige diskussion mellem kandidaterne og vælgerne erklærede Niels Jensen Møller, at han trak sig tilbage og ikke ville vælges. »Da vejrliget ikke tillod denne afstemnings afholdelse på torvet, blev det vælgerne af formanden tilkendegivet, at afstemningen straks skulle foregå i stændersalen«. Assessor Bregendal blev valgt med 395 stemmer mod 326. Han blev derefter først i stændersalen og senere på torvet »proklameret som distriktets deputerede til den forestående rigsforsamling«.

78. *Skrivelse fra »Det danske Gascompagnies Hovedbureau« i Flensborg til kommunalbestyrelsen i Viborg. 23. juni 1858.*

Det meddeles, at planer og specifikationer vedr. gasværket i Viborg i dag er blevet afsendt til købmand Bøje. Bureauet forlanger, at den ved kontrakt af 26. oktober 1857 bestemte plads skal overleveres til kompagniet senest den 5. juli. Gasværket kom til at ligge i nærheden af tugt-huset og blev taget i brug det følgende år.

79. *Forhandlingsprotokol for Viborg bys borgerrepræsentanter. 1845-1861.*

D. 24. juni 1861 holdtes møde ang. foranstaltninger i forbindelse med kongens forestående ankomst til byen. Det blev vedtaget at afholde en rådstueforsamling »for at erholde en udtalelse fra skatteyderne om, at kongens modtagelse må ske for kærnerkassens regning«. Man overvejede at tilkendegive forsamlingen, at hvis der blev afholdt diner, bal c. l., ville deltagerne komme til at betale derfor.

80. *Menukort til dejeuneren i Viborg d. 19. septbr. 1869.*

Frokosten blev afholdt på stænderhuset ved 3-tiden om eftermiddagen i anledning af kongeparrets og det nyformælede kronprinspars besøg i Viborg. Blandt de høje gæsters ledsagere var gehejmeråd Hall og etatsråd Krieger. Biskop Laub talte for majestæterne, og stiftamtmanden udbragte deres skål. Efter dejeuneren var der bal til langt ud på natten.

Siffer Efterregning fra Kolding Torsdagen den 30te Marts, Aften Kl. 9.

Vore Tropper have c. 1600 Mand stærke Onsdag Formiddag Kl. 11 besat Haderslev. Af Landboerne herdelshed ere de modtagne med Glæde og Jubel.

Kasjerne, der have været androvet de Embedsmænd, som have erkjendt den øverste Regjering, ere lagte under Beslag.

Fjenden er rokket frem til Apenrade, efter Sigende af samme Styrke som Vore, men meest frivillige. — Als er under Jubel af Bønderne besat af Danst.

Rugtet om Ddelæggelse ved Maradeurbander have hidtil slet ikke bekræftet sig.

I Fredericia er i Aften landet 1 Bataillon og forventes en stor Deel Tropper desuden.

Her ligger en Deel af 13de Bataillon fra Fredericia.

Med Stafetpost fra Krigsministeren:

Lørdagen den 1ste April, Formiddag Kl. 11:

Generalmajor Woltke er overdraget at bereise Nørre-Jylland for at organisere Folkbevæbningen af Fodfolk, samle og ordne alle de Kræfter, der sammesteds maatte være forhaanden og tilbyde sig til Landets Forsvar, og navnlig drage Omsorg for Organisationen af forstjellige Corps, under Navn af „det Nørre Jydske Reservecorps“. Generalmajor Castenskjold er beordret i Nørre-Jylland at organisere Folkbevæbningen til Hest.

 Enhver her i Byen eller paa Landet, der maatte være i Besiddelse af „Kugle-Risser“, anmodes om at afgive disse til Kjøbmand Hagemann, imod der at faae udliveret andet godt Skydevaaben.

Da det er af særdeles Bigtighed, at det oprettende riddende Skarpskutter-Corps, der strax vil stode til Armeen, bliver forsynet med Kugle-Risser, haaber man at Enhver, der kan, vil imødefomme denne Opfordring.

Løst i Dilling Skitskugleretter.

Lobesiddel fra 1848. (Montre 8, nr. 75).

MONTRE 9: REFORMATIONSTIDEN I.

81. *Pave Leo X beskikker mester Jørgen Friis til biskop over Viborg stift. 7. jan. 1521.*

Jørgen Friis havde været kancellisekretær hos Christian II og dennes håndgangne mand. Da han først var blevet biskop, gik han sammen med kongens fjender og deltog i den sammensværgelse, der førte til Christian II.s fald.

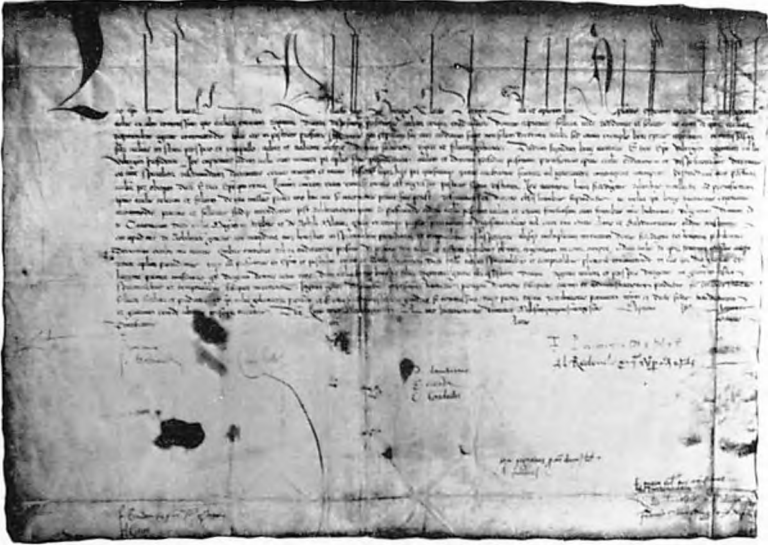
Brevet er blevet fundet som omslag om Hald lensregnskaber 1545-46. Under selve brevet ses kardinalernes underskrifter.

82. *Skibykrøniken.*

I året 1650 fandt man tilfældigt i Skiby kirke i Nordsjælland et gammelt håndskrift, indemuret bag alteret. Skriftet viste sig at være forfattet af karmelitermunken Poul Helgesen, der med stor iver havde deltaget i reformationstrøret. Skibykrøniken er et af Danmarks berømteste historiske skrifter og en af de vigtigste kilder til reformationstidens historie. Det er fyldt af et rasende had til reformationen, men indeholder også en stærk fordømmelse af de mange brøst og fejl, som dengang fandtes i den katolske kirke, især inden for den højere gejstlighed. Fra Viborg fortæller han, at »i de samme dage, som den kirkerøverske konge Frederik helt havde kastet sig i lutheriets arme og ligeledes havde besluttet at bringe hele dette rige til fald, flyttede han en mand ved navn Hans Tausen, en frafalden munk af jerusalemsbrødrenes orden og alle lutheranernes fænnikedrager her i Danmark, fra byen Viborg i Jylland til København, for at han ved sin pestbringende prædiken kunne føre denne stad på afveje, ligesom han tidligere havde gjort ved Viborg og andre jyske byer, hvor han havde udryddet al religion og udbredt vanhelligsens hele vederstyggelighed« (Kgl. Bibl.).

83. *Kronike om gråbrødrenes udjagelse af Danmark.*

Fra reformationstiden er bevaret en lidenskabelig skildring af franciskanernes eller gråbrødrenes forjagelse fra deres klostre. Afsnittet om reformationstiden i Viborg er skrevet af franciskaneren Jacob Jensen efter mundtlig beretning af et øjenvidne til begivenhederne, broder Niels Tybo, den sidste gardian (forstander) for Viborg gråbrødrekloster, det senere hospital ved St. Mogensgade. »I det Herrens år 1527 kom der en vis frafalden munk af johanniterordenen fra Antvorskov kloster, magister Hans Tausen, som endnu bar sit klostres eller sin ordens dragt og begyndte i sit klostres kirke at prædike det lutherske kætteri. Men en dag nedlagde han i kirken efter endt prædiken den korskjorte, han havde været iført på prædikestolen, gik bort derfra med de borgere, der havde været tilhørere til hans prædiken, og søgte senere til St. Hans kirke i samme by. Her samlede han ofte folk, der ville høre på hans forpastede kætteri, og udspyede sin forgiftede tunges edder«. Senere skaffede Hans Tausen og hans tilhængere sig med magt adgang til Gråbrødre kirke. Da brødrene ikke ville forlade deres kloster, blev der indkvarteret 4 soldater hos dem. En dag »kom en soldat, angreb gardianen, slog

*Pavebrev, hvorved Jørgen Friis beskikkes til biskop i Viborg. 1521.
(Montre 9, nr. 81).*

ham med sit sværd på halsen og gik senere løs på ham, engang med et krus fuldt af øl, en anden gang med sit sværd«. Til sidst blev brødtrene drevet ud, »men med hvilken ret og retfærdighed må den Højeste se og dømme om« (Kgl. Bibl.).

MONTRE 10: REFORMATIONSTIDEN II.

84. *Frederik I.s brev om nedbrydelse af sognekirkerne. 23. febr. 1529.*

I de dage, da reformationens stormvejr fejede hen over Viborg, klagede borgerne til kongen over de mange kirker og kapeller, som de ikke formåede at holde ved magt. De bad om at måtte beholde de to klosterkirker, sortebrødre og gråbrødre, som sognekirker og nedbryde de øvrige. Kongen bevilligede det. Borgerne fik halvdelen af blyet af klokkerne, mens resten skulle overgå til kongen.

85. *Christoffer Kruse m. fl. afgiver vidnesbyrd om begivenhederne i Viborg. 26. aug. 1530.*

Brevet giver et stærkt indtryk af den gærende uro i Viborg. Der fortælles om oplotet mod biskop Jørgen Friis. Bispnen havde bedt

Christoffer Kruse og de andre mænd gå til rådhuset, hvor menigheden var forsamlet, og spørge, af hvilken grund koret i hans domkirke var blevet indtaget, døren til hans bispegård var blevet låst og sakristidøren forseglet, og hvorfor hans egen kapellan var blevet overfaldet, da han stod foran alteret i messen. Borgmester og menighed svarede, at det var sket efter kongelig majestæts befaling og vilje. Det kom til en slags forlig, men allerede samme eftermiddag fandt nye optøjer sted.

86. *Biskop Jørgen Friis til Frederik I. 1. septbr. 1530.*

Han fortæller, at nogle kanniker i byen, som er født af bønderfolk, har været med i opløbet, iført deres harnisk. Han spørger, om kongen vil se igennem fingre hermed.

87. *Jens Hvas til Frederik I. ang. reformationen i Viborg. 1. september 1530.*

Han fortæller, at da han kom hjem, havde man »begyndt at gøre en reform og skik udi domkirken på messer og anden tjeneste«.

88. *Borgmester og råd i Viborg. 2. septbr. 1530.*

De meddeler kongen, at kanniker, vikarer, prædikanter og klerkeri har gjort »en ny skikkelse i domkirken med messer og prædiken«. De beder kongen stadfæste og samtykke denne »reformatz«, indtil der atter udskrives almindelig herredag i riget.

89. *Den nye »reformatz« for Viborg domkirke. Septbr. 1530.*

Samme dag som borgmester og råd meddelte kongen, at en ny kirkelig ordning i domkirken var blevet gennemført, skrev kannikerne til kongen om det samme, idet de vedlagde »reformatzen«. Det hedder heri, at når klokken slår fire, skal ottesang begynde for klerkeriet på latin, klokken fem, »når det klemter i fornævnte ottesang, skal ringes til den kristelige prædiken for menig almue . . .«. Til venstre ses kannikernes underskrift på vedtagelsen, øverst Niels Friis', nederst Christen Stubs.

II. HÅNSKREVNE BERETNINGER OM VIBORG

MONTRE 11.

1. *Manuskriptet til Christen Erichsøns beskrivelse af Viborg (Add. 80. fol.).*

Folianten indeholder en skildring af Viborgs historie og uddrag af gamle skrifter og breve. Det var et udtog af dette håndskrift, der blev trykt i København 1727 (se montre 13, nr. 3). Det er ikke Christen Erichsøn selv, der har ført optegnelserne i pennen, men den kendte klokker Olaf Nysted i Hobro; flere steder har Christen Erichsøn dog gjort egenhændige tilføjelser, således overst på side 161 (Kgl. Bibl.).

2. *„Wiborg byes beskrivelse, handler om dens kirker samt geistlige og verdslige øvrighed« (Thott 1452, 4to).*

Det smukt skrevne manuskript har været ejet af den kendte bygmester Laur. de Thura. Forfatteren er ukendt. Som så mange andre gamle beskrivelser begynder det med en fantastisk forklaring på byens navn (Kgl. Bibl.).

3. *Herredsfoged Christen Sørensen Testrups håndskrift „Om kirkerne i Viborg stift«. 1746 (Add. 75. fol.).*

To håndskrifter om kirkerne og om klostrene i Viborg er her indbundet sammen. De er ikke skrevet med Testrups egen hånd, men han har signeret dem og gjort forskellige egenhændige tilføjelser. På side 45 fortælles, at man i domkirken, foruden St. Kelds ben også havde mange andre »af de tiders rare bene«, og der bringes en liste over sjældenhederne: »En del af Vor Frues klæder, et stykke af de 5 brød, Kristus spisede de 5000 mand med. Noget hår af St. Sigfreds skæg. En del ben af St. Jørgen. Et stykke af Kristi kors. Et rygben af St. Peders ben. Et ben af St. Villads. Noget af de 11.000 jomfruer. En del af de 10.000 riddere« (Kgl. Bibl.).

MONTRE 12.

4. *Thjørrings »Beskrivelse over Viborg bys tilstand og beskaffenhed«.*

Viborg-studenten Jens Pedersen Thjørring, der blev sogneegn i Højslev, var en ivrig samler af efterretninger om Viborg. Krogs trykte bog fra 1779 hviler i høj grad på hans materiale. Hans »beskrivelse« er en slags supplement til Krog og har især interesse ved de mange skarpe og rammende karakteristikker, den giver af fremtrædende personer i datidens Viborg. På s. 620-621 fortæller Thjørring om rådhusets indretning og meddeler ordlyden af et lille vers, der i 1744 blev malet på østvæggen af rådhusalen, den sal, hvori udstillingen nu finder sted.

5. *Anton Frantz Justs »Viborgs beskrivelse«. 1822.*

Den meget skrivende boghandler Anton Frantz Just har også forfattet en historisk beskrivelse af sin fødeby Viborg. Han bygger helt og holdent på tidligere forfatteres værker og er ganske ukritisk overfor deres oplysninger, således som det også fremgår af beretningen om byens alder. Det hedder bl. a.: »På den tid (50 år før Kristus) regerede kong Snio over vendelboerne, thyboerne og omringer [Ommer] syssel, hvor Viborg først nævnes i historien som den fornemste by«.

6. *Rasmus Henrich Kruses optegnelser fra hans antikevariske rejser i Nørrejylland 1833-37.*

Kruse var både »Antikvar og naturmaler«. Under sit besøg i byen 1835 malede han det viste billede af domkirken og stænderhuset (Museet).

7. *Gullevs manuskript om Viborg bys topografi.*

C. F. Gullev (1807-1892) har indlagt sig stor fortjeneste ved gennem et langt liv at indsamle og opnotere oplysninger om Viborgs ældre topografi. Han foretog opmålinger ved alle udgravninger, hvor der fandtes gl. murrester, og ledsagede sine noter med naive farvelagte tegninger. Af særlig interesse er hans store topografiske håndskrift, der er en slags tillæg til Ursins kendte bog om Viborg. Den fremlagte tegning herfra viser Hjultorvet ved år 1818. Bygningen i baggrunden blev i 1868 erstattet af den bygning, hvori først Kreditforeningen, fra 1907 Hedeselskabet, havde til huse. (Museet).

III. TRYKTE BØGER FRA OG OM VIBORG

MONTRE 13.

1. *Hans Tausens »Her haffue wij bodhae edt ønckeligh
klawaemooll oc edt wenlight tillbudh«.*

»Prentet i Viborg af mig Hans Wyngarthener«. Bogen, der er det ældste nu bevarede værk fra et viborgsk trykkeri, er trykt i 1528.

2. *Resens kort over Viborg. 1677.*

Juristen og historikeren Peder Hansen Resen samlede igennem mange år et stort materiale til en topografisk-historisk beskrivelse af Danmark. Det blev til et manuskript på over 30 bind. Da Universitetsbiblioteket brændte i 1728, gik det meste af hans materiale op i luer, og kendskabet til Resens værk bygger nu væsentligst på afskrifter og bearbejdelser. Til værket havde han ladet udarbejde kobberstik af byer og slotte, og i 1677 forelå disse i en samlet udgave med titlen »Urbium et oppidorum Daniæ«.

Kortet over Viborg, det første kort, vi kender, er langt fra korrekt i enkeltheder, men har alligevel stor historisk og topografisk betydning, fordi det giver oplysning om de gamle gader og fortæller om de forsvundne bygningers, ikke mindst de gamle sognekirkers, beliggenhed. Ikke mindre end 87 gader, bygninger og steder er anført i signaturforklaringen, og et indgående studium af det gamle kort vil bedre end lange redegørelser give et indtryk af, hvorledes Viborg så ud for en 300 år siden (Kgl. Bibl.).

3. *Mag. Christen Erichsøn: Viborg Byes Beskrivelse 1727.*

Christen Erichsøn var sognepræst ved Sønder sogns kirke og døde i Viborg 1711. Han havde samlet et stort materiale til sin fødebyes historie, men kun et lille udtog heraf blev trykt, idet det efter hans død blev udgivet af Willads G. v. Netten i København. Det meste af hans samlinger er nu gået tabt, kun en enkelt foliant med C. E.s excerpter er bevaret i Det kongelige Bibliotek (se montre nr. 11).

4. »Det Kongelig Privilegerede Nørre-Jyllandske Bogtrykkeries Første Prøve, eller nogle Lineamenter af Bogtrykker-Konstens Historie i Dannemark«. 1738.

Andreas Madsen Møller og Daniel Pauli fik i 1737 bevilling til i Viborg at anlægge et trykkeri for Nørrejylland, og året efter udkom bogtrykkeriets »Første Prøve«. Bogen var skrevet af den unge Christian Friderich Wadskiær, der var født på Ørslevkloster og senere blev professor ved Københavns universitet, først i historie, derefter i poesi og eloquentia. Bogen indledes med et pompøst hyldestdigt til Chr. VI:

»Ophronede Christjan!
fra Himlen til Jorden Nedtrinet, at styre de Snee-Mænd i Norden,
Skioldungernes Guld-Spirs Gud-spirede Ranke,
Retsindigheds Skiold og Letsindigheds Skranke.«

5. *Det første nr. af »Den Viborg Samler«.*

Viborg Samleren begyndte at udkomme d. 4. januar 1773, trykt i C. H. Mangors trykkeri. I 1839 blev navnet ændret til Viborg Stiftstidende. Til venstre ses slutningen af fortegnelsen over »Navnene på de herrer prænumeranter« (i privateje).

IV. KORT, PROSPEKTER OG GAMLE TING FRA VIBORG

1. *Romansk malmlysestage.*

Stagen er fremstillet i Dinant i Belgien mellem 1150 og 1200. Den er støbt i lerkappe over voksmodel, og der kunne derfor kun fremstilles eet eksemplar efter hver model. Den fandtes ved grøftegravning ca. 25 m nord for Viborg domkirke, hvor den antagelig har stået på et sidealter. Den er anbragt på en konveks stjerneformet fod på 3 tæer. På foden støbte reliefornamenter: 3 par dyr mellem planteslyng.

Stagen er en meget stor sjældenhed.

2. *Romansk olielampe.*

Rektangulær, trugformet og af rød granit. Rundt om de lodrette sider findes udhuggede rankornamenter. Størrelsen er $16,5 \times 9 \times 3$ cm.

Fundet i en gård i Reberbanen.

3. *20 Sølvmonter.*

Monterne er slået i Viborg o. 1220.

4. *Signet fra 1200-årene.*

Signetet, der er lavet af kobber, er rundt med øsken ved randen. På pladen billede af en munk med et kors i hånden, formodentlig en Johannermunk.

Omskriften lyder: »Dominus deus auxiliator meus«, Gud Herren er min hjælper.

5. *Gotisk guldfingerring.*

Ringen, der er fra ca. 1300, viser en krucifixgruppe i gennembrudt arbejde.

Sådanne ringe blev båret af abbedisser og priorinder.

Fundet i en have i Viborg 1942.

Romansk malmlystage. (Nr. 1).

Dørhammer (overligger). (Nr. 7).

6. *En landsknægts pung og mønter.*

Ved en udgravning udenfor Mikkelsport fandtes rester af et skelet og ved knæet en rød fløjls pung med tyske mønter fra tiden 1588-1612. Det drejer sig antagelig om liget af en landsknægt, som under kejserkrigen er blevet dræbt og begravet her. — Efter tidens mode har han båret sin pung fastbundet ved den udvendige side af knæet. Skelctresterne er den nederste del af lårbenet.

7. *Dørhammer (overligger).*

Dørhammeren, der er fra ca. 1620, er lavet af egetræ og bærer følgende indskrift: »Herrrens Engel leirer sig omkring dennom, som hannem fryete og hielper dem ud, Psalm. 34.8«.

På hver sin side af indskriften findes et skjold med mandens og hans hustrus initialer.

Fra Mogensgade 27.

8. *Reliefplade.*

Pladen er af egetræ, og ornamentet er en lav kreneleret vase eller kurv, hvori 2 krydsede blomsterstængler.

På relieffets sider er i hvidt påmalet: 1652. Pladen har siddet udenpå muren over indgangsdøren til Mogensgade nr. 35.

9. *Sølv drikkekande.*

Barokkanden rummer tre liter. Den er gjort af Viborg guldsmeden Peder Rasmussen. I bunden hans mærke og Viborg bymærke.

På låget Lundsgaard- og Bering-våben. Den har oprindeligt tilhørt Niels Andersen Lundsgaard, præst i Ørslevkloster, † 1684, og hustru Anne Nielsdatter Nipgaard, datter af rådmand Niels Nipgaard i Viborg.

10. *Viborg skomagervendes lavslade.*

I laden, der er fra 1600-årene, findes 21 halve spillekort, der bærer aftryk af lavets segl. Disse »geskænnkort« fik tilrejsende svende udle-

veret af oldermænden for at kunne gå rundt på værkstederne og få »geskænk«, penge til rejsehjælp.

11. *Viborg skomagerlavs lade.*

Laden er af træ med jernbeslag og hanke. Inden i låget står:
P.S. CXXXIII, VI See hvor deilig og lystigt er det, at Brødre bo
ndregtelige tilsammen.

Indeni laden ligger tre små modeller af læster og en læderpung med nogle småmønter fra første halvdel af 1800-årene.

12. *Viborg felberederlavs signet.*

I seglet ses en ged, et egern, en handske, en felberederkniv og et skind.

Skæftet er afbrudt. Signetet er fra 1656.

13. *Viborg skomagerlavs signet.*

Signetet er lavet af messing med jernskæft. Det viser en kravestovle og en skomagerkniv og bærer omskriften: »Wiborig Skomager Lavs Segel. 1665«.

14. *Signet for Viborg skomagerlav.*

Signetet viser en bikube og har omskriften: »Wiborig Skomagerlaugs Segl«.

15. *Viborg snedkerlavs signet.*

På pladen snedkeremblemer og følgende omskrift: »Snedicker Lavs Segil i Wiborig«.

Signetet, der er af messing med træskæft, er antagelig fra ca. 1700.

16. *Viborg snedkerlavs signet.*

Signetet er lavet af messing med firkantet messingskæft. På pladen snedkeremblemer. — Omskriften lyder: »Snedchernes Laugs Seigl i Wiborig«. Ca. 1750.

17. *Signet for Viborg hattemagerlav.*

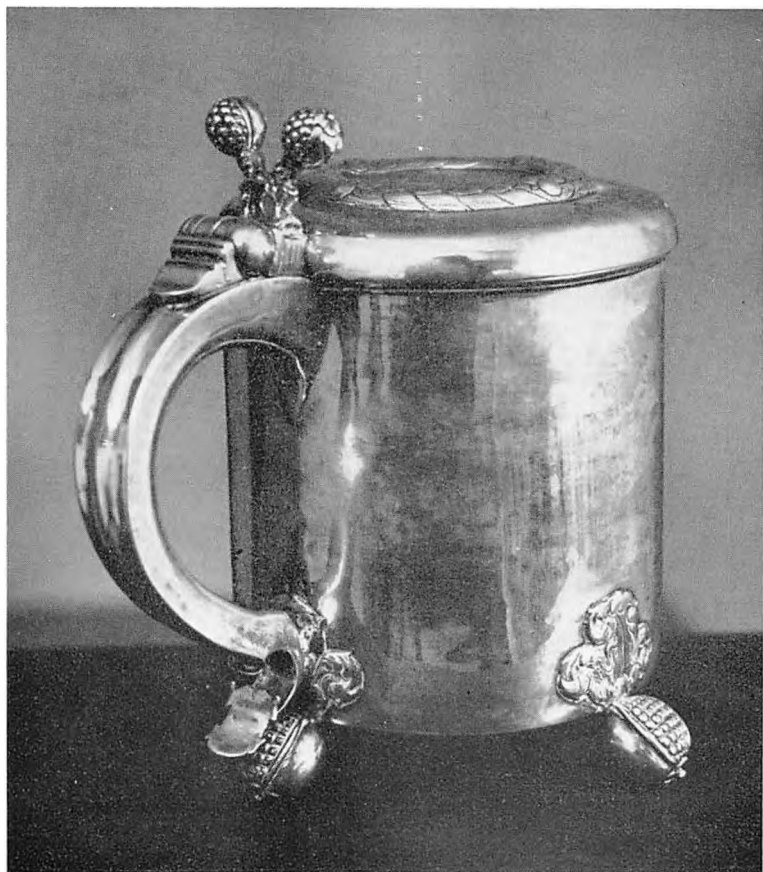
På den runde plade ses i hjerteformet skraveret felt Adam og Eva ved kundskabens træ med slangen. Derover en cylinderhat.

Omskrift: »Der Fildtmacher Amts Sigel in Wiburg«.

18. *Viborg-sølvæger. 1705.*

På siden en bladkrans, omfattende indskriften:

C P S T
A G D S
1705

Sølv drikkekande. (Nr. 9).

Under bunden Viborg bymærke og guldsmeden Johan Kopps mærke. Kopp var guldsmed i Viborg 1690-1708 (i privateje).

19. *2 malmkanoner.*

Kanonerne er på trælavet og har været benyttet til salutskydning fra Viborg rådhus.

20. *Kort over Viborg by. 1726.*

Kortet viser, hvilke dele af Viborg der blev ødelagt under den store brand. Det er tegnet af Christen Testrup, den senere herredsfoged i Rinds og Gislum herreder og forfatteren til Relation om Tingene og Tingstederne og til Rinds Herreds Krønike. Talsignaturen henviser til de enkelte gader og torve, bogstavssignaturen til porte og bygninger.

21. *Trætavle fra døbefonten i Sdr. Sogns kirke.*

Tavlen blev efter byens brand i 1726 skænket til kirken af 22 borgere. Pladen er sortmalet med udskårne forgyldte barokke rankeornamenter og bærer følgende indskrift:

»Jeg blev opbrændt udaf den Brand,
hvormed Gud Kirken tændte,
da han ved en almægtig Haand
stor Del af Byen brændte.
Omskrevne mig bekostet har,
nu kan jeg Kirken pryde.
Bag Altret deres Ligebaar
derfor sit Sted skal nyde.
Jeg nye nu og stafferet staar.
Gud selv det saadan vende,
at jeg maa staa, til alting faar
sit sidste Fald og Ende.«

22. *Kaffe- og tedåse fra 1740'erne.*

Dåsen er lavet af Viborg-guldsmeden Johan Mehl, hvis stempel findes indeni. Mehl fik borgerskab i 1725 og døde 1765 (i privateje).

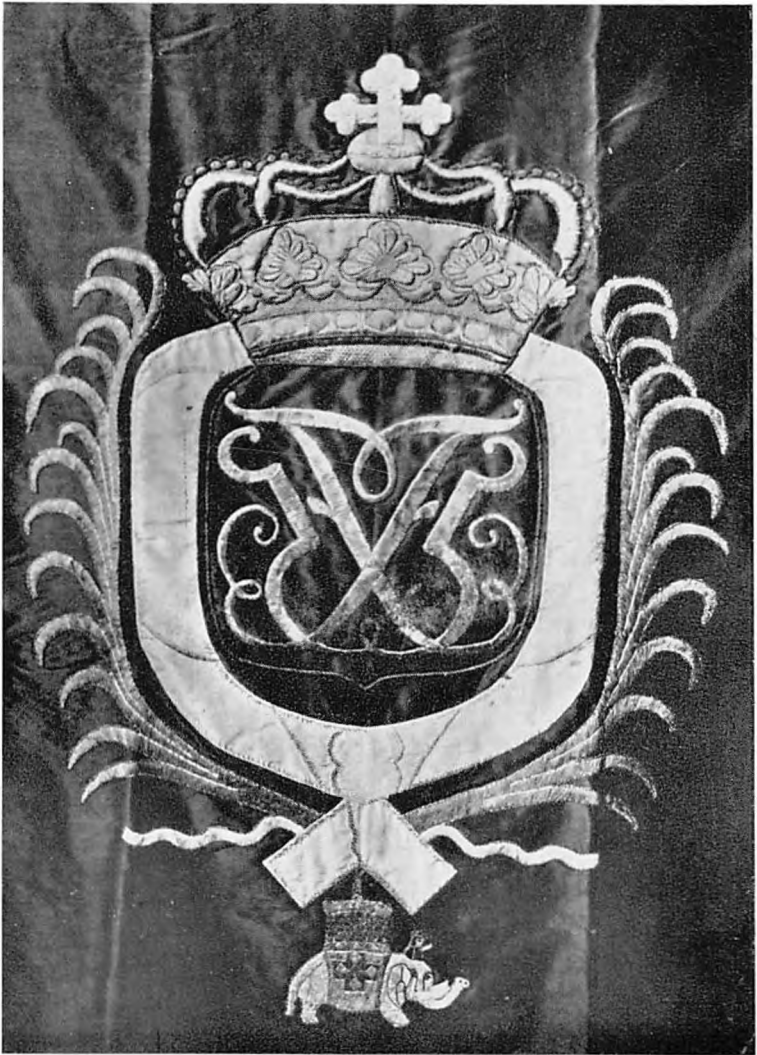
23. *Prospekt af Viborg, set fra Overlund.*

Stykket af Johanne Fosie 1746. I forgrunden ses Asmildkloster (Kgl. Bibl.).

24. *To silkefaner.*

Fanerne blev broderet af Viborg damer til udhængning fra rådhuset i anledning af kong Frederik V.s besøg.

Den ene er rød, den anden hvid med broderet rigsvåben, omgivet af elefantordenens kæde og Frederik V.s kronede monogram.

Frederik V.s monogram på en silkefane. (Nr. 24).

25. *Prospekt af Viborg. 1751.*

Prospektet stammer fra Frederik V.s Danske Atlas, der indeholder kobberstukne og håndtegnede kort og prospekter af danske købstæder og herregårde (i privateje).

26. *Viborg tømrer- og murmesterlavs velkomst.*

Velkomsten er af tin og står på tre forgyldte løver. Låget er formet som et rundtempel. Indskrift: »Snedcher Laugs Velkomst, stifted Aar 1751«. Hertil 12 tinbægre med indskrifter fra 1697-1766. Desuden to pengebøsser af træ med jernbeslag og en lavsprotokol.

27. *Håndtegnet kort af Viborg. 1755.*

Kortet er vistnok tegnet af Johan Jacob Bruun og stammer fra Frederik V.s Danske Atlas. Selvom det bringer et ret stort antal enkeltheder, er det upålideligt og stærkt fortegnet. Det viser dog, at byen på dette tidspunkt langt fra var genopbygget efter den store brand for 30 år siden. Alle de med signatur 39 forsynede steder er »Brente pladser«. På kortet ses også de mange gamle gader med morsomme navne som Bradepande (nr. 24), nu St. og Lille Sct. Pedersstræde, »Røck-Ind« (nr. 25), Brændevinsgade (nr. 22) eller Vestergade og »Pinken-Gans« (nr. 31), oprindelig Pipengans, nu Kompagnistræde (Byhist. arkiv).

28. *Lille glaspokal fra 1756.*

Pokalen bærer den indsløbne indskrift: »Wiborgs Velgaaende« og to sammenslængede monogrammer: E.L.G. og A.B.

29. *Kobberstik af Viborg.*

Stykket af Alexia de Lode. Stikket må være fra årene lige efter 1761, idet man på billedet ser Gråbrødrekirkes spir, der først blev bygget 1761.

Den samme kunstner har stukket en del af prospekterne til Pontoppidans Danske Atlas, bl. a. også det over Viborg. Som det var at vente, er de to stik omtrent ens (i privateje).

30. *Tinstøberskilt.*

Skiltet består af en rektangulær sandstensplade med relief af en vindkande mellem 2 fæde. Foroven er der to små rektangulære indskriftsfelter og forneden et større.

På fadene er indhugget »Kandestøber Søren Wændelin, f. 24. Maj 1795, død 21. Jan. 1874«. — På det nederste felt:

»Med glad Tilfredshed alting nyd,
Det udgør Livets største Fryd«.

Fire generationer af slægten Wændelin var tinstøbere i Viborg. Efter den sidste tinstøbers død har pladen med den muntre indskrift været benyttet som gravsten på hans grav.

Viborg stiftsbogtrykkeris skilt. (Nr. 32).

31. *En samling hånd- og fodjern.*

Fra arresten i Viborg rådhuskælder. Et fodjern, lænket til en svær trækloids, stammer dog muligvis fra Viborg tugthus, hvor det var almindeligt at lænke uregerlige fanger til sådanne klodser, hvorved deres bevægelsesfrihed blev stærkt hemmet.

32. *Rektangulær sandstensplade.*

Pladen er et fragment af en renæssanceligsten, der bærer Gøye- og Bryske-våben på den nuværende bagside. Senere er den blevet omdannet til skilt. I en ramme med mænderbort ses den forgyldte indskrift: »Det kgl. privileg. Bogtrykkerie MDCCLXXVI« og utydelige rester af navnet C. E. Mangor.

Dr. med., landfysikus Christian Elovius Mangor fik i 1771 bevilling til at oprette et bogtrykkeri, som han solgte 1777.

33. *Viborg bys tromme. 1787.*

Foran på trommen findes byens våben. Den blev brugt, når stadstambouren gik rundt i gaderne og udråbte meddelelser til borgerne.

34. *Fotografi af du Plats kort over Viborg. 1795.*

Løjtnant Johan Heinrich du Plats kort er det første moderne kort over Viborg, udarbejdet på grundlag af en virkelig opmåling af byen (Byhist. arkiv).

35. *Kort over »Viborgske Borger Militair Evulutioner«. 1802.*

Nedenunder ses eksempler på borgervæbnings forskellige uniformer. Til venstre en officer, i midten en underofficer og til højre en almindelig borger. Til tegningerne er klæbet små prøver på uniformsstoffer. — Kortet og uniformerne er tegnet af domorganist og borgervæbningsadjutant N. F. Schilling.

36. *En sabel og et par epauletter.*

Genstandene er blevet båret af et medlem af borgervæbningen i Viborg.

37. *Wandalls prospekt af Viborg, set fra øst.*

Det farvelagte kobberstik, der er tegnet af C. H. Wandal og stukket af H. A. Grosch, må være fra tiden kort efter 1800.

38. *Viborg skrædersvendes lausvelkomst.*

Pokal på fod, af sølv med 12 sølvskjolde og følgende indskrift: »Denne Pokal er Skrædersvendenes i Viborg og bekostet af de gamle Skilte Anno 1807«.

Velkomsten er et Viborg arbejde, som det fremgår af stemplerne: [M B], d.v.s. Mathias Busch, og [H], d.v.s. Lorenz Peter Helt.

39. *Kort over den nye vase og bro over Viborg sø. 1813.*

Broen over Søen, fra færgehøuset til Borgvold, blev anlagt af kancelliråd Bruun på Asmildkloster. Kortet er tegnet af kaptajn og landmåler Høst. Før denne forbindelse blev åbnet, måtte den kørende trafik mod øst gå nord om søen (RA.).

40. *8 rigsbankskilling-seddel.*

Sedlen er udstedt i Viborg 1815.

41. *Bæltespænde.*

Messingspændet har været anvendt til skødeskind for en tømrer. På det ene stykke i støbt metal en portal, omfattende forskelligt værktøj, på den anden del det danske rigsvåben og indskriften: »F.C.B. 18. Oct. 1821«. Spændet blev formentlig brugt ved lavsfester.

42. *Oliemaleri af Viborg, set fra øst.*

Billedet, der mangler signatur, er formodentlig fra 1820'erne.

43. *Viborg by, set fra Asmild. 1822.*

Lige nord for domkirken skimtes domhuset, det senere stænderhus. Tilhøjre derfor anes de bygninger, der var tilbage af Estvadgårds kloster. Den høje bygning med korset er ruinen af Gråbrødrekirken. Den gamle kirke, der indtil reformationen havde været klosterkirke, blev benyttet som sognekirke indtil 1812, da sognet blev nedlagt. Tårnet blev revet

ned 1813, og i de følgende år blev de øvrige bygninger anvendt til profane formål. Her tørredes tobaksblade og huder; det kunne tilmed ske, at kreaturer blev drevet ind i det store tomme kirkerum, hvor rotterne huserede slemt, også i de åbne begravelser. Det fortælles, at drengene stillede ligene op og skød til måls efter dem. Først i 1830 blev kirken revet ned (Byhist. ark.).

44. *»Plan af Viborg«. 1824.*

Kortet er udført af P. J. Hjort i anledning af fastsættelse af konsumtionslinien, der er angivet med en stiplede streg (RA.).

45. *Oliemaleri af Nytorv.*

Signeret O. Rasch 1829. På billedet ses flere kendte personer, bl. a. stiftamtmand Schönheyder, stiftsprøvt Schiødte, pastor Ursin, borgmester Gundelach. I bygningen tilhøjre havde »Snapstingsklubben« til huse.

46. *Borgmester Gundelachs skrive- og toiletskrin.*

Mahognifineret engelsk rejseskrin. Når det er opslået, danner det en skrivepult. I forskellige rum findes toiletgarniture, skriveutensilier og forskellige snurrepiberier.

Fr. Christopher Gundelach var borgmester i Viborg 1815-1830 og døde 1847.

47. *Rekonstruktion af domkirken og dens middelalderlige omgivelser.*

Udarbejdet af muremester Gullev.

48. *Situationsplan over bygningerne på Domkirkepladsen. 1834.*

Nord for Domkirken ligger fra øst mod vest domhuset, teatret og fru Jespersens hus (LA.).

49. *Grundtegning af landsoverretshuset i Viborg. Ca. 1834.*

Tegningen, der er opmålt af Dreyer, er formentlig udarbejdet i forbindelse med domhusets ombygning til stænderhus og viser, hvorledes bygningen så ud, inden dette arbejde blev påbegyndt. Som det ses af forklaringerne, var det kun en del af øverste etage, der blev benyttet af overretten. Her var der desuden kornmagasin, og i nederste etage fandtes bl. a. vognremise for væddeløbsvogne (RA.).

50. *Tegninger og planer for det til stænderhus ombyggede domhus. 1834.*

Tegningerne er udarbejdet i forbindelse med ombygningen i 1834. Den øverste plan over indretningen viser første sal, hvor det tidligere

kornloft blev ombygget til stændersal, mens overrettens sal som hidtil var i den østlige ende af etagen. Arkitekten har givet forslag til to forskellige udformninger af bygningens forside. I det ene har han tænkt sig en meget pompøs portal, flankeret af græske søjler. Det blev dog det overste, mere jævne forslag, der blev til virkelighed (L.A.).

51. *Viborg by, set fra Asmildklosters have. 1835.*

Kobberstikket, der er stukket af R. N. Nielsen, er gengivet i Dansk Billed-Magasin nr. 12 (Byhist. arkiv).

52. *Viborg domkirke, set fra fru Tetens' vindue. 1835.*

Den lave bygning i forgrunden ejedes på den tid af enken efter justitiarius Jesper Jespersen, fader til den kendte stænderdeputerede Chr. M. Jespersen. Tidligere havde den såkaldte landsdommer Kjeld Krags gård ligget her. Jespersens gård blev nedrevet i 1870'erne ved Domkirkepladsens frilæggelse (Byhist. arkiv).

53. *Plan over stændersalen i Viborg. 1836.*

Planen er fundet blandt etatsråd A. E. M. Tangs papirer. Han var valgt som suppleant til stænderforsamlingen (L.A.).

54. *Rørbyes radering af Matthiasgade. 1836.*

Billedet viser Matthiasgade på en markedsdag. Man ser den sydlige del af Hjultorvet og i baggrunden den gamle domkirkes mægtige kolos. I huset til venstre boede nogle jødiske familier, og der skal være blevet holdt jødisk synagoge i ejendommen. Flaget er en farverfane, der viste folk, hvor farveriet var. Støvlen midt i billedet oplyser, at her boede skomagere. Det var skomager Hammershøj, der havde sit værksted her. Hans håndværksskilt kom senere til museet og er med på denne udstilling. Billedet giver et levende indtryk af de mange mennesker, markedet har samlet. Man ser manden, der kører med et læs revlingeris, og hede-bonden med sine mange træsko, snittet i de lange vinteraftener (Byhist. arkiv).

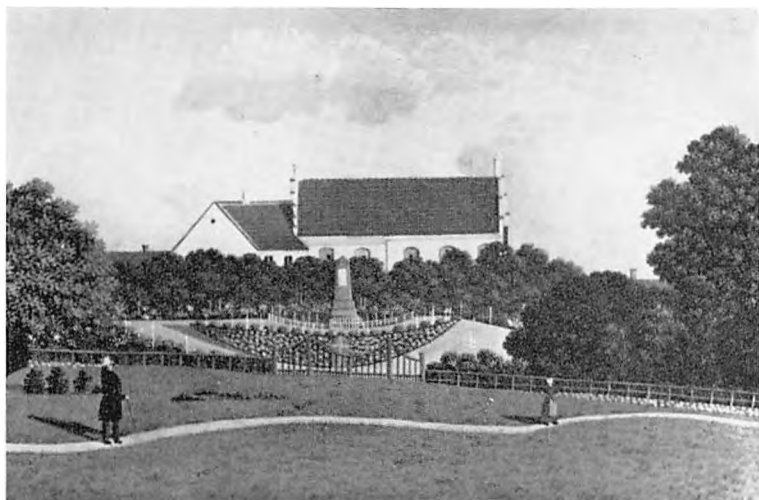
55. *Skomagerskilt.*

Det sortmalede skilt er af jern og har form af en langskaftet støvle med spore. Det bærer påskriften: »Hammershøj«.

Skiltet findes gengivet på Rørbyes billede af Matthiasgade fra 1836.

56. *Farvelagt prospekt af Viborg fra 1836.*

Prospektet har været brugt som brevhoved. Brevpapir, forsynet med denne pryddelse, blev bl. a. benyttet af Ørsted under hans ophold i Viborg 1836 som kgl. kommissarius ved stænderforsamlingen.

Gråbrødrekloster og Tausens Minde. 1838. (Nr. 59).

57. *Tegning til Matthiasport. 1837.*

Overslaget på den nye port lod på ialt 142 rdlr. og 3 mark. De murede piller skulle være $4\frac{1}{2}$ alen høje og blev tækket med blyplader og prydet med egetræskugler, 12 tommer i diameter (LA.).

58. *Tegning til Skottenborg port. 1837.*

Overslaget på porten var på 262 rdlr. og 12 sk., så den blev noget dyrere end Matthiasport (LA.).

59. *Rasmus Henrich Kruses prospekt af Gråbrødrekloster i Viborg og Hans Tausens Minde. 1838.*

Hans Tausens Minde blev anlagt i 1835 af plantor Schaldemose på Gråbrødre kirkes og kirkegårds plads. Året efter rejstes her mindesmærket for Hans Tausen, hvis historie jo er så nær knyttet til Viborg (Nat. Mus.).

60. *»Prospekt af Viborg, taget fra den østlige Side«.*

Tegnet af S. Kruse fra Asmildkloster mark i året 1839.

61. *Farvelagt litografi af stænderhuset og domkirken. Ca. 1840.*

Tegnet af F. W. Otte. Foran i billedet ses amtsforvalter Morville og hustru.

62. *Farvelagt prospekt af Viborg, set fra øst. 1842.*
Tegnet af Christensen junior (i privateje).
63. *Gruppebillede af stænderrepræsentanterne. 1844.*
64. *Premierløjtnant Diogenes' kort over Viborg. 1849.*
Kortet er bilag til Ursins bog om Viborg. Sognegrænserne er indtegnet på kortet, ligesom man også kan se, hvilke områder der brændte i 1726 (Nat. Mus.).
65. *Herbergsskilt.*
Skiltet er af træ og jern med påmalede emblemer og bærer indskriften: »Snedker Mestrenes og Svendenes Laugshus 1850«.
66. *Maleri af Viborg, set fra øst.*
Maler af N. G. Rademacher. Billedet viser også den nye Randersvej, der blev anlagt under ledelse af premierløjtnant Enrico Dalgas, efter at den nye dæmning fra Asmild til Viborg var blevet bygget i årene 1854—55.
67. *Viborg set fra Asmildkloster.*
Billedet, der er uden signatur, er malet mellem 1856 og 1863.
68. *Kort over Viborg. 1858.*
Bilag til første udgave af Traps Danmark. Af nyere bygninger og institutioner ses gasværket lige nordøst for tugthuset og telegrafstationen øst for det gamle rådhus (Byhist. arkiv).
69. *Farvelagt tegning af Sønder Sogns kirke. 1860.*
Billedet, der er signeret af A. P. Madsen, viser kirken, som den så ud før den store restaurering i årene 1875-77, hvorved tårnet blev ombygget, idet det fik blindingsprydede kamgavle i stedet for det gamle pyramidetag (Nat. Mus.).
70. *Prospekt af Viborg, brugt som brevhoved. 1861.*
(I privateje).
71. *Farvelagt tegning af Viborg, set fra Asmildkloster.*
Tegningen er signeret: »Chr. Gullev 1864 Juli«. Til venstre i billedet ses den i 1863-64 anlagte jernbane og til højre derfor det gamle Viborg tugthus, der blev nedlagt i 1874.

72. »*Gjeneral Plan af den underste Afdeling af Viborg Domkirke med de derværende Begravelser i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede, opmaalt og tegnet af Murermester Gullev 1864.*«
73. *Den gamle banegård. 1864.*
Litografiet, der stammer fra Illustreret Tidende, viser de preussiske besættelsestropper på Viborg banegård, der var blevet bygget året før. De fremmede soldater er let kendelige på de ejendommelige pikkelhuer. I baggrunden ses tugthusets store bygning (i privateje).
74. *Fotografi af den gamle domkirke. 1860'erne.*
(Kgl. Bibl.).
75. *Fotografi af grundstensnedlæggelsen i domkirken 2. decbr. 1864.*
I billedets baggrund ses kong Christian IX og biskop Laub.
76. *Domkirken, set fra bispegårdens have. 1867.*
Billedet er tegnet af Axel Wanscher, gift med biskop Laubs datter. I forgrunden ses den ejendommelige terrasseformede have (Byhist. arkiv).
77. *Viborg, set fra østbredden af Nørresø. 1867.*
Billedet findes i Nordisk Billed Magazin (Byhist. arkiv).
78. *Plan over Den danske Landmandsforsamlings udstilling. 1875.*
Den store udstilling, der var forbundet med et imponerende dyrskue, havde især plads på de store arealer vest for Rødevej, men omfattede også eksercerhuset, depotgården og en del af landsarkivets have (Kgl. Bibl.).
79. *Litografi af Landmandsforsamlingen. 1875.*
Billedet af udstillingspladsen giver ikke blot et morsomt indtryk af bønders og byfolks påklædning, men fortæller også om datidens landbrugsredskaber, der ses udstillet i baggrunden. Til venstre for indgangen til festpladsen ligger det nuværende eksercerhus, der ligesom depotgården er bygget i 1871 efter arkitekt Tholles tegninger (Byhist. arkiv).

På væggen over dørene og skabene er anbragt detaljer fra domkirkens baroktavle fra ca. 1730.

Tavlen er skåret af kgl. billedhugger Johan Frederik Ehbisch og oprindelig bestemt til Petri kirke i København.

Midt på østvæggen findes et skjold med Frederik IV.s monogram. Det har siddet over indgangen fra domkirkens søndre sideskib til dåbskapellet.

Engel fra domkirkens altertavle. Ca. 1730.

T r y k:

F. V. Backhausens Eftf. - Viborg Stiftsbogtrykkeri

P a p i r:

Krideret kunsttryk, De forenede Papirfabriker, Dalum

K l i c h e e r:

Hammerschmidts Klichéfabriker, Århus